keztetésre jut, hogy a héber bejegyzés csak 1653 után kerülhetett a könyvbe. Tekintettel arra, hogy az 1653. év Apácai irodalmi működésének nyitánya, nem lehet érdektelen, hogy héber nyelvtudása milyen szintet ért el a nevezett évig. Az e tárgykörben végzett vizsgálódás pedig különös jelentőséget nyer most, hogy Apácai autográf héber kézirata előkerült.

A Dictionariumban három Apácai-bejegyzés található: 1. a fent idézett latin betűs szöveg, 2. egy néhány soros héber mondat, amelyet a közérthetőség kedvéért itt magyar fordításban adunk: A. Cs. J. Apácai Csere János, Erdélyből, a fiatal, aki szereti és tanulja a héber nyelvet és más keleti nyelveket Leidenben. (Scheiber Sándor fordítása) 3. egy tömör héber mondat három tagolt sorban: JHWH az Isten/Ő teremtette az/eget.

Magamegnevezése, bejegyzésének időpontja, héber nyelvtudásának kérdése csak e három bejegyzés kölcsönös viszonyának vizsgálata útján oldható meg. Herepei János tételének felállításakor a héber צירי szócska translitterációjára támaszkodott, amely önmagában is elég bizonytalan, és semmi esetre sem alkalmas arra, hogy a nyelvtudás kérdésében fundamentumként szerepeljen. Különös tekintettel arra, hogy Herepei János e kérdést elmarasztaló jelleggel zárja. A צירי szó translitterációjában adottnak vett, hogy a „י" mássalhangzó „i" vokálist jelez. Ez az esetek többségében így igaz, de nem kizárólagos törvény. Éppen a צירי szónál nem kell messzire menni ellentétes példáért. A szóban szereplő „e" vokálist is „י" jelzi. Miért ne lehetne ez így a szó végén is? Vagyis Csere. Ezek szerint a magamegnevezés mint időhatározó tényező elég bizonytalan. Talán biztosabb támaszt nyújt, ha a 2. szám alatt adott héber szöveg paleográfiai tulajdonságait vizsgáljuk. A szöveg első két sora, az abbreviatura és annak feloldása igen gondos kalligrafált betűkkel íródott. Ezek a rajzok a kezdő hebraista betűi. A további sorokban azonos kéz gyakorlottabb írásával találkozunk. Feltételezésünk szerint Apácai 1650. ápr. 18-án Utrechtben megvette a Dictionariumot, — amint azt a latin bejegyzés tanúsítja — és rárajzolta nevének rövidítését és annak feloldását. Ebben az időben még igen járatlan volt a héber nyelvben, hiszen csak a „néma mesterek" és a rövid leideni tartózkodás nyújtotta ismeretek álltak a háta mögött. A keleti nyelvek tüzetesebb tanulmányozására csak Utrechtben a következő időszakban került sor. A szöveg további sorai ekkor kerültek lejegyzésre, kiegészítve a korábbiakat. Hogy az időpont semmiesetre sem lehet 1653 után, azt a szöveg jelenidejű igéi bizonyítják[5] אוהב ותלמיד szereti, tanulja, tehát e tevékenységei folyamatban vannak, pontosabban: 1650. ápr. 18. és 1653 tavasza között Utrechtben.[6]

A 3. pontban említett tömör héber mondat is erre enged következtetni. Írásmódja azonos a 2. pont későbbi soraiéval, sőt tömörsége, tagoltsága és az összecsengő tiszta rím, arra a feltevésre csábít, hogy a diák Apácai a kor divatjának megfelelően próbálkozott héber verseléssel, és ennek torzóját tisztelhetjük e sorokban.

Végkövetkeztetésként megállapíthatjuk, hogy Apácai már e bejegyzések idején is vitte valamire a héber nyelv művelésében — Scheiber Sándor olvasatának is ez egyik alapfeltétele. Igaz, hogy a bejegyzés nyelvileg nem tökéletes, azonban Herepei János elmarasztaló következtetésével ellentétben úgy véljük: a diák Apácai könyvbejegyzése alapján a tudós Apácai héber nyelvtudásáról véleményt alkotni korai lenne.

Dán Róber

Adatok Papp Dániel életrajzához

A nekrológok szerint 1868. február 11-én született Ómoravicán. Ezt az adatot mindenki elfogadta, ezt találjuk (a zentaiak kivételével) valamennyi egykorú hivatalos iratban. Csak épp ott nem szerepel, ahova először kellett volna bejegyezni: (1860—70 között) az ómoravicai felekezetek anyakönyveiben. Ma már tudjuk, hogy az író családja — legalábbis apai ágon — görögkeleti vallású volt, s bár adatok vannak rá, hogy Dániel 1874-től már (ám lehet, hogy korábban is), a római katolikus egyházhoz tartozott, az ómoravicai katolikus anyakönyvből hiányzó bejegyzés azt a feltevést valószínűsíti, hogy a görögkeleti egyház anyakönyvébe jegyezték be. Mivel Ómoravicán pravoszláv egyház nem volt, a keresztelés és bejegyzés csak másutt történhetett. Talán Pacséron, 1—2 km-re Ómoravicához, de ellenőrizni már ezt sem tudjuk, mert az egyházközség anyakönyvei az elmúlt háborúban megsemmisültek.

[5] A תלמיד szó első jelentése diák.

[6] A könyvvásárlás időpontja legalább is kétessé teszi Módis László feltételezését, hogy a בל"ב Leident jelentene. Köztudomású, hogy A. Utrechtből tanulmányi célzattal nem tért vissza e városba. Talán Scheiber Sándor első olvasata a helyes?

[7] Uo. 44.

A zombori gimnázium fennmaradt iratai szerint[1] több helyen 1865 található a születési év rovatában. Ez kétségessé teszi az 1868-as születési adat valódiságát, de magában nem bizonyít kellőképpen 1865 mellett. Ez utóbbi elírás, tévedés (vagy téves olvasat) lehetett. Az 1880—85-ből fennmaradt gimnáziumi anyakönyvek egy része az elmúlt háborúban elpusztult. A ma is meglévő 1880/81. és 18881/82-es anyakönyvekben mindenütt 1868 szerepel.

A négy elemi után Zentán végezte Papp Dániel a gimnázium első két osztályát is. A gimnázium anyakönyvei sértetlenül megmaradtak az akkori évekből, s bennük 1866. augusztus 12. Papp Dániel születési adata. Ez tehát a harmadik variáció. El kell ismerni, hogy ez a legvalószínűbb, mert ezzel egyezik iskoláskora kezdete, s ez a legkorábbi, ma is ellenőrízhető írásos adat a születés évéről. De mindjárt jegyezzük meg: 1878 őszén Papp Dániel eltávozott Zentáról s a temesvári kegyesrendi gimnáziumba iratkozott be, ahol 1868. február 11-et írtak az anyakönyv megfelelő rovatába. Röviden: kevés remény van arra, hogy végleges bizonyítékok kerülnek elő.

A másik nehéz kérdés az író származásáé. Aki beleolvas írásaiba, észreveszi, milyen közelről ismeri Papp Dániel a görögkeleti kolostorok s a bunyevácok életét. Életük nem csupán érdekes téma a Pestről folytonosan szülőföldjére tekintő írónak, hanem mély és bensőséges kapcsolat fűzi őt a soknemzetiségű Bácska szlávjaihoz. Adatokkal is igazolhatjuk, hogy a művek nyomán feltételezett szerb származás nem pusztán feltevés.

Papp Dániel édesapját Papp Dömének hívták, s 1826-ban született Baján. A görögkeleti vallás szerint keresztelték, mert anyja Popovics Zsófia — s lehet, hogy apja, írónk nagyapja Papp András is — óhitű volt. A családról egyelőre keveset tudunk. Papp András vagyonos kereskedő, aki szerb anyanyelvű leányt vett feleségül. Zentán élt a család, itt nőtt fel Papp Döme, innen ment el Temesvárra jogásznak, s állt be a szabadságharc idején a lelkes temesvári diákokkal Kossuth seregébe. Hol fejezte be tanulmányait, hol élt, mit csinált az ötvenes, hatvanas években, nem tudjuk. A hatvanas évek közepe táján megnősült: Koropatfinszky Annát vette feleségül. Az ő (lengyel eredetű?) családja Zomborban élt. Koropatfinszky Annának két gyermeke született: az idősebb Anna és öccse, Dániel. Papp Döme családja a hetvenes évek elején Zentán lakott, ahol az apa aljárásbíró volt. Itt iratták be szülei a kicsi Dánielt 1872 őszén a belvárosi elemi iskolába, amelynek négy évfolyamát a legjobb minősítéssel végezte. Kitűnő alkalom volt, hogy 1876 őszén algimnázium létesült Zentán, a kisfiú ide iratkozhatott át.

Műveiben soha nem írta le a város nevét, gyerekkori emlékképeiben mégsem nehéz ráismerni Zentára.

Családja hasonló a gyakori bácskai típushoz. A nagyanyja, Popovics Zsófia harcias szerb asszony. Dánielről nem, de nővéréről biztosan tudjuk, hogy kitűnően beszélt szerbül. A családban él a szerb származás és hagyomány számtalan emléke. Élt-e vagy sem Dániel később görögkeleti kolostorban, nem tudjuk, de bizonyos, hogy családja s az óhitű rokonság révén egyik felejthetetlen zentai élménye lett a pravoszláv egyház misztikus világa. A másik a kisváros úri világáé. A Zentáról távozó gimnazistába örökre bevésődött a kisváros derűs képe, ahogyan az úri család gondtalan életű kisfia a körülötte folyó életet látta.

Családját már Zentán megrázkódtatás érte. Csak Zentán lehetne megállapítani, milyen fegyelmi eljárás következtében nyugdíjazták apját 1876-ban. Az ügyes aljárásbíró azonban kijárta, hogy az igazságügyi minisztérium újból alkalmazza a nagyszentmiklósi járásbíróságon. 1876 őszétől dolgozott ott albíróként, de családját csak két év múlva vitte el Zentáról. 1878 őszén Dánielt beiratta a temesvári katolikus főgimnázium harmadik osztályába.

A helyet s neveket elhallgatva többször is írt Papp Dániel arról, mennyi kellemetlen emléket őriz a délvidéki nagyváros gimnáziumában eltöltött évekről. Szigorú iskola volt, a tanulók többsége — köztük Papp Dániel — gyenge bizonyítványt szerzett. A paptanárok lélektelen szigorúsága, az iskola rideg légköre soha nem feledhető ellenszenvet hagyott hátra. A temesvári tapasztalatok és emlékek az élményi előzményei lehettek későbbi antiklerikalizmusának.

Adatok híján nem tudjuk pontosan megállapítani, miért költözött a család 1880-ban Zomborba. Valószínű, hogy Papp Döme halála miatt. Az özvegy rokonai Zomborban éltek, érthető tehát, hogy az idegen nagyszentmiklósi környezetből hazament gyermekeivel együtt hozzájuk.

Az új iskolában a félárva diáknak csalódást okozott az első esztendő. Görögből megbukott, ismételnie kellet az ötödik osztályt. A bukás keserű lecke lehetett, iskolai pályáján többé nem ismétlődött. Az őt érdeklő tárgyakban s főleg az önképzőköri munkában azonban megmutatta kitűnő képességeit: szerkesztője a Tanulók Lapjának, s az önképzőkör egyik legaktívabb tagja: versekkel, novellákkal, fordításokkal és bírálatokkal szerepel. Kezdetlegessége ellenére is jelentősnek kell tartanunk mindezt: az önképzőköri publikumtól kapott

[1] Kalangya, 1944.

elismerés erősítette ambícióit és elmélyültebb munkára ösztönözte. A helyi lap, a Zombor és Vidéke is közölte sikerültebb műveit. Tehetségének tartották s nevét megjegyezték.

Huszonhat versét, egy Heine-fordítását és egy tárcanovelláját ismerjük az 1884-85-86-os évekből. A Zombor és Vidéke nevű lapban 1884—85-ben megjelent közülük négy vers, a Heine-fordítás és a tárcanovella. (Hármat közzétett Juhász Géza e folyóirat 1965. 3. számában. Papp Dániel írta a Zombor és Vidékében 1884. dec. 14-én Nagy Dániel aláírással megjelent Lujzának címűt is.) A többi vers két kis füzetben maradt fenn, maga Papp Dániel írta be ezekbe költeményeit. A viszonzatlan szerelem keserűségéről szól majdnem minden vers, panaszos, néhol elégikus hangon. A kéziratos versek elárulják, hogy írójuk példaképe Petőfi és Heine, az ő hangjuk cseng a fülünkbe olvasás közben.

A zombori termés alig több a tizennyolc éves szerelmes diákok szokásos produkcióinál. A novellista Papp Dániel első művei tehát lírai versek voltak.

Öt évig élt Zomborban, 1880-tól 1885-ig. A serdülés és az ifjúkor kezdete volt ez az idő. Itt döntötte el, hogy író lesz, és nagy igyekezettel készült ábrándjai megvalósítására. Zombor az irodalommal való bensőséges találkozás, a magára eszmélés helye.

A család életéről alig tudunk valamit. Az bizonyos, hogy szegények voltak, de persze nem abszolút értelemben, tehát a nyomornál jóval magasabb életszinten. A kis család megfelelő ellátása az özvegynek nem kevés nyugtalanságot okozott, s a gyerekek is a pénztelenség mindennapos gondjában éltek. A megalázónak érzett szegénységet szégyenkezve viselő Papp Dániel lázongott helyzete ellen, s a család süllyedéséért a sorsot vádolta. Családját és rokonságát a középosztályi emberek úri önérzetével szemlélte, s ezt azért érdemes megjegyezni, mert felfogása nem halványult író korában sem. A zombori család szegénysége tehát nem társadalmi élmény, hanem egyéni szerencsétlenség Papp Dániel tudatában.

Zombor szinte hivatalnok-város volt már a nyolcvanas években is: a városi polgárság tekintélyes részét a tisztviselők, szellemi foglalkozásúak rétege adta. A város szélein, a falusias külvárosokban ott élt a földművéssel foglalkozó törzslakosság, a szerbek és bunyevácok. Számuk kétszer annyi, mint a magyaroké. Az ő életükből keveset láthatott a költőnek készülő gimnazista, s nem is érdekelte. Figyelme a középosztályi emberek életformája felé fordult. A nép az ő számára mindvégig felülről szemlélt műveletlen tömeg, amellyel sem Zomborban, sem később nem jut közvetlen kapcsolatba. Szegénysége nem vitte hozzá közelebb, inkább ábrándjait növelte a polgári jólétről. Író korában a kisváros középrétegeinek élete fölé hajolt, ahova családja — szegénysége ellenére — is tartozott. A bácskai novellákban sok szláv szereplő van, nagyrészt a nép fölött élő rétegekből. A zombori intelligenciában nem kevés szláv volt, akik a köznéptől eltérően lassan elmagyarosodtak. Velük rokonszenvezik szíve mélyén Papp Dániel, az ő sorsukat és mentalitásukat kutatja majd Pesten, előre küldött követük lesz a magyar irodalomban.

II.

A helyi lapban költővé avatott fiatalember valószínűleg könnyű szívvel hagyta ott Zombort. Nagy várakozással sietett a fővárosba, s nem sejtette, hogy az elhagyott szülőföld emlékei egyszer még fontosak lesznek számára. 1885 júniusában érettségizett, s szeptemberben a budapesti egyetem jogi karának hallgatója.

Anyja ekkor még él, de amivel támogatni tudja, nem elég tanulmányai folytatásához. Házitanítónak megy egy bácskai földbirtokos családhoz, Kosztics sékhoz, a Labud nevű fiú mellé. Nagy érdeklődéssel és ambícióval kezdett tanulmányaihoz. A jogi kar kötelező studiumain kívül bölcsészetkari professzorok előadásaira is eljárt. Később alaposan megbánta, s úgy vélte a megtanulandó anyag önállóan rövidebb idő alatt elsajátítható. Költői terveiről nem mondott le. A zombori versek gyengeségének gyakori oka az élményhiány volt. Kapóra jött tehát az újdonsült nevelőnek a nem remélt szerencse, hogy 1885—86 telén a Kosztics családot elkísérhette Arcóba. Nem kétséges, hogy az olasz úttól a nagy élmény felszabadító hatását, tehetsége fejlődését várta. Rendületlenül írta Arcóban a verseket, a helyhez nagyon is illő témákról: a csodás olasz táj megejtő varázsáról s a szerelemről. E versek azonban nem jobbak a zomboriaknál. Fontosabb azonban e lírai kísérleteknél, hogy nagy erővel ragadta meg figyelmét a gazdag külföldi vendégek s az elképesztően szegény helyi lakosság társadalmi különbsége. Tíz év múlva is élénk színekkel tudta ábrázolni egykori benyomásait, és irásaiban szinte sehol nem jellemezte olyan élesen szegények és gazdagok roppant ellentétét, mint e novellákban.

Nem tudjuk, mennyi ideig tartott nevelősködése a Kosztics családnál, s milyen külföldi utakra jutott még el velük. (Vannak jelek arra, hogy Németországban is jártak.) Tényekkel igazolható megállapításokat egyetemi pályája további éveiről nemigen tehetünk. Csak sejteni lehet — itt-ott található összefüggések, utalások, célzások alapján —, hogy élete legkeservesebb évei voltak ezek. Anyja a nyolcvanas évek második felében meghalt. A rokonságból ugyan többen éltek, de semmi jele, hogy rendszeres támogatást kapott tőlük. Ezekben az évek-

ben megismerte a nyomor legnagyobb mélységeit is. Itt kell keresnünk az egy évtized múlva elhatalmasodott idegbaj előzményeit. Nem lenne azonban igaz, ha azt gondolnánk, hogy az árva fiatalember teljesen egyedül állt, támasz, segítség nélkül. Voltak pártfogói, s élete végéig jónéhányszor segítettek rajta. Jelentősebb állásokat betöltő bácskai származású emberek ezek, akik ugyan anyagiakkal nem, vagy csak alkalmilag segítették, de összeköttetéseik révén kenyérkeresethez, több ízben álláshoz juttatták. A Pesten élő bácskai emberek ismerték egymást, összetartottak, s Papp Dániel — részben rokoni kapcsolatai révén — elnyerte támogatásukat. Tudunk a pártfogókról, de be kell vallani, fogalmunk sincs arról, kik voltak ezek. Egyetlen — érdekes — nevet említhetünk: Popovics Vazulét, aki a Tökölyanumnak, a Pesten tanuló szerb anyanyelvű diákok kollégiumának igazgatója, a görögkeleti egyház neves személyisége s országgyűlési képviselő volt. Talán rokona, s kétségkívül egyik pártfogója Papp Dánielnek.

A legnagyobb nehézségek árán, folytonosan pénzhiánnyal küzdve, néha tanítványokat, máskor irodai munkát vállalva, sikerült elvégeznie az egyetemet. 1889 júliusában megkapta a jogi kartól az abszolutóriumot, amely szerint négy éven keresztül, megszakítás nélkül az egyetem hallgatója volt, s mind a négy évfolyamot elvégezte.

Ezután újabb megpróbáltatás éve következett. Egy évi katonai szolgálatra kellett jelentkeznie, s mivel szegény volt, államköltséges önkéntes lett. Többször is emlegette később, mennyire gyűlölte a durva egyenruhát, amely messziről hirdette, hogy viselője szegény ember.

Nagy megnyugvást jelenthetett számára, amikor 1891-ben végre rendes álláshoz jutott. A kezdő jogász és leendő író kitűnő férfi környezetébe került: közjegyzősegéd lett a Jeszenszky Danó irodájában. Tekintélyes jogász volt az idős, hetven felé tartó közjegyző, aki Temérdek álnéven közölt verseivel az irodalomban is megbecsült nevet szerzett magának. Volt olyan kortárs, aki tudott róla, hogy az idős költő és literátori hajlamú segédje között bizalmas kapcsolat alakult ki. A fiatalember eszerint kivallotta élete titkait, a sok nélkülözést és szenvedést, s korábbi költői kísérleteit. Idős barátja bátorította, sürgette, hogy írjon. Mindez elképzelhető, sőt valószínű, de tényekkel igazolni ma már nem lehet. Bizonyos, hogy Jeszenszky kitűnő hatással volt rá. Eleinte mint nagytudású jogász, akinek szakismerete, tekintélye imponáló példa a kezdő szemében. Növelte igényességét és ambícióit. Nagy odaadással tanulmányozta Papp Dániel ekkoriban az őt érdeklő jogi szakmunkákat, s valószínűleg papírra is vetette töprengése eredményeit. Későbbi írásai bárkit meggyőznek arról, hogy kiváló gondolkozó volt, s ha tudományos pályán tevékenykedik, nem kisebb eredményt ér el, mint az irodalomban. A közjegyzősegéd azonban nemcsak jogi szakkönyvek fölé hajolt szabad idejében, hanem verseket is írt. Ismerjük három versét, mind 1893-ból. Csak annyit itt ezekről: gyenge költemények, de a példa nem Petőfi és Heine többé, hanem az akkori idők friss hajtása, a könnyed, modern, érzelmes nagyvárosi líra. Kapott-e tanácsokat, vagy magától jött rá, hogy vers helyett prózával foglalkozzon, nem tudjuk. Ma még túl kevés adatot ismerünk ahhoz, hogy írói kibontakozásának képét megrajzolhatnánk. Itt csak egyetlen mozzanatra utalunk a pályakezdet közvetlen előzményeinek tekinthető külső események közül. Egy fiatal zombori ügyvéd, régi ismerős, 1893 nyarán lapot alapított Zomborban, s levélben felszólította egykori költő-társát, legyen annak pesti munkatársa. Így történt, hogy Papp Dániel nyolc évi szünet után újból megízlelte — ahogy ő írta — „a nyomdafesték költészetét". „Felébresztette bennem is az alvó oroszlánt" — vallja Beköszöntő című első tárcájában.[2] A nyomdafesték nyolc év előtti verseit juttatja eszébe, de már csak nevet rajtuk. Az emberiség elleni merénylet volt az, hogy megjelentette őket. Nagy tartózkodással suhan át cikkében az eltelt szigorú esztendők felett. „. . . az evolúció törvénye kérlelhetetlen átgyúrja a poétát . . .", „. . . nyom nélkül nem tünnek el a futó évek . . .".

Amit a „nyomdafesték költészetének" nevez — az alkotás izgalma, a kinyomtatott szó gyönyörűsége —, már nem hagyja többé nyugodni. Töprengve, kételyektől gyötörten, de alig titkolható ujjongással ír, s talán önmagát is meglepi írásainak frissesége, csapongó, magával ragadó stílusa. Csupa jó hírt hallott Zomborból cikkei fogadtatásáról, a pesti lapoknál mégsem mer nyíltan jelentkezni. Névtelenül küldözgeti be írásait a Pesti Napló szerkesztőségébe. Gyakorlott szem azonnal látta, hogy tehetséges ember művei, az ismeretlen szerző azonban ismételt sürgetésre sem jelentkezett. Úgy kellett valósággal előráncigálni a nyilvánosság elé. Nem volt könnyű rávenni arra, hogy újságírói pályára lépjen. Egyre többet írt a lapba, de közben a közjegyzői irodában is dolgozott, s 1894 tavaszán lett a Pesti Napló rendes munkatársa.

Cikkeiben érezzük a szépírót, s még ebben az évben megírta első novelláit.

Kiss Albert

[2] Zombori Hírlap, 1893. július.